

Security exceptions in the implementation of intellectual property rights: contemplation of Article 73 of the TRIPS Agreement

Hamid Azizi Moradpour

PhD in International Law, Allameh Tabatabaai University, Tehran, Iran.
Email: hamidazizimp@gmail.com

Abstract

In recent years, it has become common to invoke national security as a basis for non-enforcement of intellectual property and actions inconsistent with WTO rules. The United States has on several occasions used this as a basis for implementing measures that are inconsistent with WTO rules. Among these measures are the restrictions imposed on imports from the European Union and broader restrictions on steel imports from China to control China's economic rise. The last case citing the security conditions for not protecting the intellectual property rights of foreigners is the action of the Russian government after the attack on Ukraine, citing emergency conditions under Article 73 of the TRIPS Agreement. The question that is tried to be answered in this article is under what conditions WTO member countries can use Article 73 of the TRIPS agreement under the title of security exceptions as a legal basis to ignore the rights of intellectual property owners?

Journal of Research and Development in Private Law

Iranian Law and Legal Research Institute

Vol. 1 | No. 1 | Spring and Summer 2024
(Original Article)

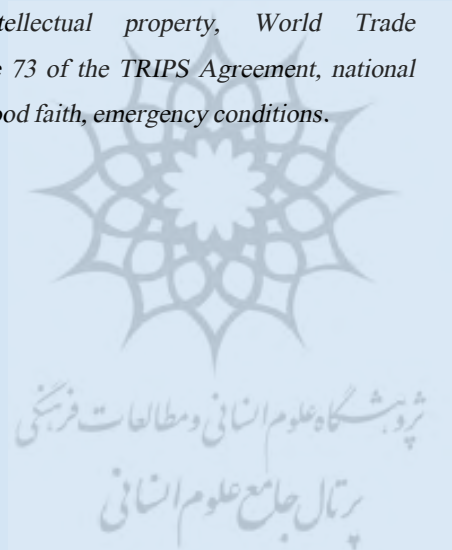
www.jpl.illrc.ac.ir

DOI:

[10.22034/jpl.2024.718560](https://doi.org/10.22034/jpl.2024.718560)

In the WTO jurisprudence, two decisions of the World Trade Organization Dispute Settlement Body have addressed the challenges related to actions inconsistent with the rules of the World Trade Organization citing national security. This article, based on the descriptive-analytical study, concludes that according to the procedure of the Dispute Settlement Body of the World Trade Organization, the application of provisions related to security exceptions must be done in good faith, and as a result, in cases where the lack of government itself creates emergencies due to lack of good faith cannot be documented as a lack of protection of intellectual property rights.

KeyWords: *intellectual property, World Trade Organization, Article 73 of the TRIPS Agreement, national security exception, good faith, emergency conditions.*

استثنائات امنیتی در اجرای حقوق مالکیت فکری: تاملی بر ماده ۷۳ موافقت نامه تریپس

دانش آموخته دکتری حقوق بین الملل دانشگاه علامه طباطبائی،
تهران، ایران.

حمید عزیزی مرادپور

Email: hamidazizimp@gmail.com

دوفصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق خصوصی
پژوهشکده حقوق و قانون ایران

دوره ۱ | شماره ۱ | بهار و تابستان ۱۴۰۳
(مقاله پژوهشی)

www.jpl.illrc.ac.ir

DOI:

[10.22034/jpl.2024.718560](https://doi.org/10.22034/jpl.2024.718560)

چکیده

در سال‌های اخیر، استناد به امنیت ملی به عنوان مبنایی برای عدم اجرای مالکیت فکری و انجام اقداماتی که با قوانین سازمان جهانی تجارت سازگار نیستند، به امری رایج تبدیل شده است. ایالات متحده در موارد متعددی از این امر به عنوان مبنایی برای اعمال تدابیری که با قوانین سازمان جهانی تجارت مغایر هستند، استفاده کرده است. از جمله این اقدامات محدودیت‌های وضع شده بر واردات از اتحادیه اروپا و محدودیت‌های گسترده‌تر بر واردات فولاد از چین برای کنترل صعود اقتصادی چین بوده است. آخرین مورد در استناد به شرایط امنیتی برای عدم حمایت از حقوق مالکیت فکری خارجی، اقدام دولت روسیه بعد از حمله به اوکراین با استناد به شرایط اضطراری موضوع ماده ۷۳ موافقت نامه تریپس می‌باشد. سوالی که در این نوشته سعی شده پاسخ داده شود این است که تحت چه شرایطی کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت می‌توانند از ماده ۷۳ موافقت نامه تریپس تحت عنوان استثنائات امنیتی به عنوان مبنای قانونی برای نادیده گرفتن حقوق دارندگان مالکیت معنوی استفاده کنند؟

در رویه قضایی سازمان جهانی تجارت دو تصمیم ازسوی هیئت حل اختلاف به چالش‌های مربوط به اقدامات ناسازگار با قوانین سازمان جهانی تجارت با استناد به امنیت ملی پرداخته‌اند. هیئت‌های حل اختلاف بر این نکته تاکید دارند که استناد به مقررات استثنائات امنیتی موضوع ماده ۷۳ باید با حسن نیت انجام شود. این مقاله بر اساس مطالعه توصیفی - تحلیلی نتیجه می‌گیرد که مطابق رویه هیئت حل اختلاف سازمان جهانی تجارت، اعمال مقررات مربوط به استثنائات امنیتی باید با حسن نیت انجام گیرد و در نتیجه در مواردی که دولت استناد کننده خود ایجاد کننده شرایط اضطراری باشد به دلیل فقدان حسن نیت نمی‌توانند مستند عدم حمایت از حقوق مالکیت فکری قرار گیرند.

کلیدواژه‌ها: مالکیت فکری، سازمان جهانی تجارت، ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس، استثناء امنیت ملی، حسن نیت، شرایط اضطراری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. مقدمه

بعد از تجاوز روسیه به اوکراین، روسیه قوانین بین‌المللی را در زمینه منع توسل به زور در روابط بین‌المللی نقض نموده است. علاوه بر نقض حقوق بین‌الملل و قواعد مندرج در منشور ملل متحد، این دولت با استناد به ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس^۱ تعهدات بین‌المللی خود را وفق موافقت‌نامه مذکور معلق و نقض نمود. از جمله اینکه در مواردی با صدور مجوز اجباری بدون جبران خسارت دارندگان حقوق اتباع کشورهای غیر دوست^۲ مواد ۳۱ و ۳۱ مکرر موافقت‌نامه تریپس و اصول بنیادی موافقت‌نامه شامل رفتار ملی، ملت‌های کامله الوداد و همچنین تعهد به ارائه حداقل استانداردهای حفاظت از حقوق مالکیت معنوی را نقض نموده است. مقررات استثنائات امنیتی مذکور در ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس به دولت‌ها اجازه می‌دهد منافع امنیتی اساسی خود را در زمان «شرایط اضطراری در روابط بین‌الملل» محافظت کنند.

در پاسخ به این اقدامات روسیه در اوکراین، بسیاری از کشورها از جمله ایالات متحده، بریتانیا، اتحادیه اروپا تحریم‌های اقتصادی و مالی گسترده‌ای علیه روسیه اعمال کرده‌اند. از جمله محدودیت‌هایی بر واردات نفت و گاز روسیه وضع نموده‌اند. بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی نیز با لغو مشارکت روسیه در نهادهای بین‌المللی، نارضایتی خود را از اقدامات غیرانسانی آن نشان داده‌اند و شرکت‌های چندملیتی به طور گسترده‌ای در حال خروج از بازار روسیه هستند.

روسیه در پاسخ به این تحریم‌ها، اقداماتی اقتصادی تلافی‌جویانه علیه ایالات متحده و دیگر کشورهایی که با آن‌ها مرتبط هستند، انجام داده است. از جمله این اقدامات اجرای مکانیزم‌های قانونی خاصی مرتبط با حقوق مالکیت معنوی برای حقوق اتباع کشورهای

1. The WTO Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)

۲. کشورهایی که در قضیه بحران اوکراین، روسیه را تحریم نمودند.

غربی است که تحریم‌هایی علیه روسیه به دلیل حمله به اوکراین وضع کرده‌اند. به‌طور خاص، روسیه تغییراتی در رژیم صدور مجوز اجباری طبق ماده ۱۳۶۰ قانون مدنی خود ایجاد کرده و قانون جدیدی تحت عنوان قانون شماره ۴۶ FZ را تصویب کرده است که به دولت اجازه می‌دهد حقوق مالکیت معنوی را در مورد کالاهای خاصی تعلیق کند (Gurgul, 2023: 418) در این نوشته مشروعیت اجرای این اقدامات و نقض احتمالی تعهدات روسیه تحت موافقت‌نامه تریپس مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین، به‌طور مشخص به این سوال پرداخته شده است که آیا چنین اقداماتی می‌توانند بر اساس استثنائات امنیتی طبق ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس توجیه شوند یا خیر؟

۲. اقدامات روسیه در نقض مالکیت فکری در جریان جنگ اکرین

اقدامات مربوط به مالکیت فکری که توسط روسیه به عنوان بخشی از تحریم‌های متقابل علیه غرب اتخاذ شده است، شامل صدور مجوز اجباری بدون پرداخت حق امتیاز به دارندگان حق اختراع و همین‌طور تعلیق حقوق مالکیت فکری است. نظام صدور مجوز اجباری در روسیه طبق مواد ۱۳۶۰ و ۱۳۶۲ قانون مدنی تنظیم شده است. طبق ماده ۱۳۶۰، دولت روسیه در برخی موارد مجاز به اعطای اجازه استفاده از اختراعات، مدل‌های مصرفی یا طراحی‌های صنعتی بدون رضایت صاحب حق است. این ماده همچنین زمینه‌های صدور مجوز اجباری را مشخص می‌کند که یکی از آن‌ها مربوط به تأمین دفاع و امنیت کشور است. در ۳۱ دسامبر ۲۰۲۰، بر اساس ماده ۱۳۶۰، دولت روسیه اولین مجوز اجباری خود را برای داروی رم‌دسیور^۱ برای مقابله با افزایش شیوع بیماری کرونا صادر کرد ولی مقرر نمود که وزارت مربوطه غرامت مناسب به دارندگان حقوق مالکیت فکری پرداخت نماید. با این حال، در ۶ مارس ۲۰۲۲، به عنوان بخشی از اقدامات تلافی‌جویانه، روسیه

1. Remedesevir

فرمان شماره ۲۹۹ را تصویب کرد که تغییراتی در روش محاسبه خسارت تعیین شده در فرمان دولت شماره ۱۷۶۷ ایجاد کرد. این فرمان جدید نشان می‌دهد که میزان خسارت پراخت شده به حقوق دارندگان مالکیت فکری مرتبط با کشورهای خارجی که اقداماتی غیر دوستانه علیه اشخاص و نهادهای حقوقی روسی انجام داده‌اند، برابر با صفر درصد از درآمد واقعی شخصی است که اختراع، مدل کاربردی یا طراحی صنعتی را بدون رضایت حق‌دار استفاده کرده است.^۱ به عبارت دیگر، اتباع کشورهای متخاصم در صورت استفاده از اختراعات، مدل‌های مصرفی یا طراحی‌های صنعتی آن‌ها بدون رضایت، هیچ خسارتی دریافت نخواهند کرد. برخی تحلیلگران بر این باورند که این اقدامات به منظور حذف موانع استفاده از پتنت‌های دارویی شرکت‌های غربی به کار گرفته شدند و به شرکت‌های داروسازی روسی اجازه تولید بومی داروهای مورد نیاز در روسیه را می‌داد. در ۵ مارس ۲۰۲۲، دولت روسیه مجوز اجباری دومی برای رم‌دسیور صادر کرد که هیچ اشاره‌ای به جبران خسارت در آن وجود نداشت (Pestryakova, 2023: 5). روسیه علاوه بر تغییرات در نظام صدور مجوز اجباری، اقدام به اجرای تدابیر دیگری در زمینه مالکیت فکری کرده که به دولت اجازه می‌دهد حقوق دارندگان مالکیت فکری را در مورد برخی از کالاها و خدمات یا گروهی از کالاها تعلیق نماید. طبق قانون "اصلاح در برخی از قوانین فدراسیون روسیه" (شماره 46FZ) که در تاریخ ۸ مارس ۲۰۲۲ تصویب شد، دولت می‌تواند در سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۳ فهرستی از کالاها را تعیین کند که در مورد آن‌ها حفاظت از حقوق انحصاری ناشی از مالکیت فکری اعمال نخواهد شد. این قانون به دولت روسیه اختیارات وسیعی می‌دهد تا حقوق مالکیت فکری را برای کالاها یا گروه‌های خاصی از کالاها معلق کند.

(Pestryakova, ibid)

1. Decree of the Russian Government No. 429-r dated 5 March 2022. Available at:

<http://government.ru/en/docs/>

تعلیق حقوق مالکیت فکری به دولت این امکان را می‌دهد که حقوق انحصاری مرتبط با نتایج فعالیت‌های فکری را برای کالاها یا گروهی از کالاها لغو کند. این اقدام می‌تواند به تسهیل دسترسی به کالاهای خاص و کاهش محدودیت‌های ناشی از حق ثبت اختراعات کمک کند. تعلیق حقوق مالکیت فکری توسط یک دولت به این معنا نیست که دولت هیچ مکانیزی برای جبران خسارت به صاحبان حقوق که ممکن است در طول مدت تعلیق استفاده شود، تعیین نخواهد کرد. اینکه چه مقدار جبران خسارت پرداخت شود، احتمالاً به ظرفیت پرداخت کشور تعلیق‌کننده حقوق بستگی دارد. به عنوان مثال در مورد کشورهای کمتر توسعه‌یافته انتظار نمی‌رود که غرامت پرداخت کنند. ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس هیچ مقرره‌ای برای جبران خسارت به افرادی که تحت تأثیر اقدامات اضطراری قرار می‌گیرند، ندارد و جبران خسارت تحت ماده ۷۳ یک الزام قانونی نیست. در دوره شیوع بحران کرونا هند و آفریقای جنوبی نیز از شورای موافقت‌نامه تریپس سازمان جهانی تجارت در خواست نمودند که حمایت از حق اختراع واکسن کووید ۱۹ موقتاً معلق شود و بیش از ۱۰۰ کشور و سازمان‌های حقوق بشری از ابتکار عمل این کشورها در شورای سازمان تجارت جهانی حمایت کرده‌اند. این پیشنهاد استدلال می‌کرد که حقوق مالکیت معنوی می‌تواند مانع عرضه واکسن‌ها و داروها با قیمت‌های مقرون به صرفه شود.^۱ هند و آفریقای جنوبی پیشنهاد کردند که شورای تریپس به شورای عمومی سازمان جهانی تجارت چشم‌پوشی از اجرا، اعمال و تعلیق اجرای برخی از مفاد توافق‌نامه تریپس و برخی از حقوق مالکیت معنوی مانند حق ثبت اختراع را توصیه کند. بر این اساس هر یک از کشورهای عضو می‌توانند خود تصمیم بگیرند که حمایت از حق ثبت اختراع را به حالت تعلیق درآورند.

1. WTO Documents/IP/C/W/669/Rev.1, Waiver From Certain Provisions of the TRIPS Agreement For the Prevention, Containment and Treatment of Covid-19, Communication from India and South Africa, IP/C/W/669, 2 October 2020 <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx>.

با این حال، مشکل این است که اگر شرکت‌های دارویی محلی توانایی تولید چنین واکسن‌هایی را نداشته باشد، تعلیق حمایت از حق ثبت اختراع در آن کشور فایده‌ای ندارد اگرچه به هر حال این پیشنهاد بعد از دوره کرونا از سوی این کشورها دنبال نشد.

(Wu and Bassam Peter Khazin, 2020:4)

قوانین جدید روسیه که معافیت گسترده‌ای از حقوق مالکیت فکری را برقرار می‌کنند، با یک بند دیگر تکمیل شده است. ماده ۱۸ قانون شماره ۴۶-FZ- تغییراتی در نظام واردات موازی ایجاد می‌کند و اجازه واردات موازی برخی کالاها را می‌دهد. در تاریخ ۲۹ مارس ۲۰۲۲، دولت روسیه همچنین فرمان شماره ۵۰۶ را صادر کرد که بر اساس آن وزارت صنعت و تجارت روسیه، فهرستی از کالاها را تأیید می‌کند که مقررات مواد ۱۳۵۹ و ۱۴۸۷ قانون مدنی روسیه در مورد آن‌ها اعمال نخواهد شد، به شرطی که کالاها با رضایت صاحبان حقوق مالکیت فکری و در خارج از سرزمین روسیه عرضه شده باشند. این مقررات جدید به طور اساسی قوانین واردات موازی در روسیه را تغییر می‌دهند در حالی که بر اساس مواد ۱۳۵۹ و ۱۴۸۷ قانون مدنی، نظام زوال حقوق مالکیت فکری در روسیه ملی است ولی برای برخی از کالاهای اساسی که در فهرست وزارت صنعت و تجارت روسیه قرار دارند نظام زوال مالکیت فکری بین‌المللی پذیرفته شد.

۳. نقض مقررات موافقت نامه تریپس:

موافقت نامه تریپس به عنوان یکی از اسناد اصلی سازمان جهانی تجارت متضمن اصول مهمی همچون رفتار ملی^۱ و رفتار ملتهای کامله الوداد^۲ می‌باشد. این موافقت نامه استانداردهای حداقل حمایت را برای همه انواع حقوق مالکیت فکری پیش‌بینی نموده است و حقوقی برای دارندگان حقوق مالکیت فکری پیش‌بینی نموده است که پیش از آن

1. National Treatment

2. Most Favored Nation

ملحوظ نمی‌گردید. از این رو قواعد و مقررات وضع شده در کنوانسیون پاریس^۱ بانیازهای اقتصادی - اجتماعی کشورهای در حال توسعه تناسب بیشتری داشت. (حبیب، ۱۳۸۳: ۱۴۸) به طور خاص، ماده ۳ موافقت‌نامه تریپس مربوط به رفتار ملی است و اعضا را ملزم می‌سازد تا رفتار و حقوق برابری در حمایت از حقوق مالکیت فکری بین اتباع داخلی و خارجی داشته باشند. همچنین برابر اصل رفتار ملتهای کامله الوداد وفق ماده ۴ هرگونه مزیت اضافی که به اتباع یک کشور عضو سازمان تجارت جهانی در ارتباط با حقوق مالکیت فکری اعطا شود، باید به تمامی اعضای سازمان نیز ارائه گردد.

در طول بحران اکرین، روسیه باوضع مجوزهای اجباری بر روی اختراعات و عدم پرداخت غرامت تعهدات خود را وفق موافقت‌نامه تریپس نقض نموده است و باتغییردر رژیم مجوزهای اجباری به مالکین اختراعات ثبت شده از «کشورهای غیر دوست» برای استفاده از پتنت‌هایشان غرامتی پرداخت نکرده است. ماده ۳۱ موافقت‌نامه تریپس امکان صدورمجوز اجباری را برای اعضا در شرایطی پیش‌بینی نموده است و اجازه می‌دهد محدودیت‌های خاصی بر استفاده از حقوق انحصاری تحت پتنت اعمال شود. مجوز اجباری اجازه‌ای است که توسط یک مقام دولتی صادر می‌شود و به دارنده مجوز اجازه می‌دهد تا از اختراع پتنت‌شده بدون رضایت دارنده پتنت استفاده کند. این مقرر الزامات خاصی را برای اعضای سازمان تجارت جهانی تعیین می‌کند که باید هنگام اعطای مجوز اجباری رعایت کنند. یکی از این الزامات، این است که دارنده حق باید در هر مورد، جبران مناسب دریافت کند. اقدام روسیه چندین اصل و مقررات اساسی موافقت‌نامه تریپس را نقض می‌کند. اولاً، از آنجا که این اقدام بر مالکین پتنت از «ملل غیر دوست» متمرکز است و شامل استثنای عمومی جبران برای همه مالکین پتنت نمی‌شود، با تعهدات رفتار ملی تحت ماده ۳ در تضاد است. زیرا مالکین پتنت روسی و کشورهای دوست زمانی که یک

1. Paris convention for the protection of Industrial Property(1883)

مجوز اجباری برای حقوق پتنت آن‌ها صادر می‌شود، غرامت دریافت می‌کنند. بنابراین، در نتیجه این اقدام در واقع حقوق کمتری به اتباع کشورهای «غیر دوست» نسبت به اتباع روسیه ارائه می‌گردد. علاوه بر این، این اقدام تعهد ماده ۴ یعنی رفتار ملتهای کامله‌الوداد را نیز نقض می‌کند، زیرا مالکین پتنت از کشورهای دیگر که «غیر دوست» نیستند، همچنان در صورت صدور مجوز اجباری برای پتنت‌هایشان در روسیه، غرامت دریافت خواهند کرد. با توجه به اصلاحات انجام شده در فرمان شماره ۲۹۹ روسیه، جبران خسارت برای مالکان از «کشورهای غیر دوست» صفر درصد تعیین شده است (Gurgul, 2023: p420).

روسیه برای توجیه اقدامات خود در نقض تعهدات موافقت نامه تریپس به ماده ۷۳ موافقت نامه تریپس استناد می‌کند. ماده ۷۳ موافقت نامه تریپس استثنائات امنیتی را پیش‌بینی نموده است که اعضای سازمان تجارت جهانی در شرایط خاصی می‌توانند به آن استناد کنند. بر اساس این ماده هیچ یک از مفاد این موافقت‌نامه نباید به گونه‌ای تفسیر شود که مانع از اقدام یک عضو برای حفاظت از منافع امنیتی اساسی خود شود. به ویژه، این ماده به اقداماتی که در زمان جنگ یا دیگر وضعیت‌های اضطراری در روابط بین‌الملل اتخاذ می‌شود، اشاره دارد. این استثنائات به کشورها اجازه می‌دهد تا در مواقع بحرانی اقداماتی را انجام دهند که ممکن است بر تعهدات بین‌المللی خود تأثیر بگذارد.

این ماده به اعضا اجازه می‌دهد که در زمان جنگ یا دیگر وضعیت‌های اضطراری در روابط بین‌الملل، اقداماتی را برای حفاظت از منافع امنیتی اساسی خود انجام دهند. هدف این ماده، تضمین حق اعضای سازمان تجارت جهانی برای حفاظت از منافع امنیتی خود از طریق اتخاذ اقداماتی است که ممکن است با توافق‌نامه ناسازگار باشد. (Gurgula, ibid: 719)

مخالفان اقدام روسیه استدلال می‌کنند که روسیه نباید اجازه داشته باشد که این کار را انجام دهد، زیرا این امر با اصل اساسی حسن نیت مغایرت دارد و به عنوان سوءاستفاده از حقوق تلقی می‌شود و معتقدند این ماده تنها در زمانی که یک عضو سازمان قصد دارد

منافع امنیتی اساسی خود را در "زمان جنگ یا دیگر وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل" محافظت کند، قابل استفاده است. با توجه به اینکه در روسیه جنگی وجود ندارد و این کشور نیز هرگونه جنگ در اوکراین را یک «عملیات نظامی ویژه» نامیده است. تنها مبنای مرتبط برای استناد به این ماده زمانی خواهد بود که اقدامات در «زمان وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل» انجام شود. در حال حاضر، چنین وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل به طور عینی وجود دارد، اما این وضعیت ناشی از جنگ تمام‌عیار، غیرموجه و غیرقابل توجیه روسیه علیه اوکراین است. (Abbott, 2021: 116)

۴. تحلیل ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس

در مراحل ابتدایی تهیه منشور سازمان تجارت بین‌المللی هیچ مقرره‌ای با عنوان استثنای امنیتی پیش‌بینی نشده بود. با پیشنهاد ایالات متحده آمریکا برای نخستین بار این استثنا در موافقت‌نامه گات^۱ (۱۹۴۷) مطرح شد. در پیشنهاد مذکور استثناء امنیت تحت عنوان استثنائات کلی مطرح شد ولی بعداً استثنائات کلی در ماده ۲۰ و استثنائات امنیتی به‌طور خاص در ماده ۲۱ گات مطرح شد. در ماده ۲۱ مقرر شده است که «هیچ امری در این موافقت‌نامه به معنای آن نخواهد بود که یک دولت متعهد را ملزم به ارایه اطلاعاتی کند که افشاء آن را مخالف منافع امنیتی و اساسی خود قلمداد کند و یا یک دولت را از اتخاذ اقداماتی که آن دولت برای حراست از منافع امنیتی خود ضروری می‌داند، مانع شود.» این اقدامات ممکن است مربوط به حمل و نقل و تسلیحات و مهمات نظامی و تجهیزات جنگی و یا در مورد پایگاه‌های نظامی صورت گیرد و نیز اقدامات اتخاذ شده در زمان جنگ و شرایط اضطراری باشند. همچنین، این ماده به اعضا اجازه می‌دهد تا اقداماتی در راستای تعهدات خود تحت منشور سازمان ملل برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی انجام دهند.

1. General Agreements for Trade and Tariff. (1947)

متعاقبا و با تشکیل سازمان تجارت جهانی مفاد این ماده در اسناد دیگر سازمان تجارت جهانی از جمله در ماده ۱۴ موافقت نامه گتس^۱ و ماده ۷۳ موافقت نامه تریپس پیش‌بینی شد. با این تفاوت که در ماده ۱۴ موافقت نامه گتس دولت استناد کننده موظف است که اطلاعات مربوط به اقدامات خود و نیز خاتمه آن را به اطلاع شورای تجارت خدمات برساند. (نوری یوشانلوئی و پیرمرادی، ۱۴۰۰: ۸۱۲) ماده ۷۳ تریپس درپیش نویس سند بروکسل و در پیش نویس سند سال ۱۹۹۰ پیش‌بینی نشده بود و در نسخه نهایی در دور اروگوئه به متن نهایی اضافه شد. ماده ۷۳ تریپس مشابه ماده ۲۱ در توافق نامه عمومی تعرفه‌ها و تجارت (گات) است که شکل‌گیری آن به سال ۱۹۴۷ برمی‌گردد. (جراویس، ۱۳۹۹: ۵۰۷) مهمترین نکته در تفسیر ماده ۲۱ گات و ماده ۷۳ تریپس، تعیین مقام صالح جهت احراز شرایط اضطراری است. کشورهای مثل آمریکا و روسیه معتقدند که تعیین اینکه چه چیزی به عنوان منافع امنیتی اساسی محسوب می‌شود، به عهده هر یک از کشورهای عضو استناد کننده است و این کشورها معمولاً با توجه به شرایط سیاسی، اقتصادی و اجتماعی خاص خود، به ارزیابی و تعیین منافع امنیتی می‌پردازند. عواملی که می‌توانند در این ارزیابی تأثیرگذار باشند شامل تهدیدات نظامی، نیازهای دفاعی، تعهدات بین‌المللی، و وضعیت اقتصادی کشور می‌باشد. همچنین، کشورهای عضو باید اطمینان حاصل کنند که اقدامات آنها مطابق با اصول و تعهدات بین‌المللی، به ویژه منشور سازمان ملل، باشد. (Abbott, 2021: 116)

ماده ۲۱ موافقت نامه گات (۱۹۴۷)، که با ماده ۷۳ موافقت نامه تریپس هم‌خوانی دارد، توسط هیئت حل اختلاف سازمان جهانی تجارت در قضیه روسیه - ترانزیت کالا مورد بررسی قرار گرفت. این پانل تأکید کرد هیئت باید خود تعیین کند که آیا اقدامات عضو استنادکننده «در زمان جنگ یا دیگر وضعیت‌های اضطراری در روابط بین‌الملل» اتخاذ

1. GATS Agreement, general agreement for trade and service.

شده‌اند یا خیر؟ همچنین اینکه آیا اقدامات عضو استنادکننده برای حفاظت از منافع امنیتی اساسی خود ضروری است یا خیر؟ علاوه بر این، آیا این اقدامات به قدری از «وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل» برخوردار هستند که عدم اجرای مالکیت فکری را توجیه کند؟ هیئت در این قضیه متذکر شد که الزام یک عضو به تفسیر و اجرای ماده ۲۱ موافقت‌نامه گات با حسن نیت مستلزم آن است که اقدامات مورد بحث حداقل معقولیت را در رابطه با منافع امنیتی اساسی داشته باشد به این معنا که این اقدامات به عنوان اقداماتی برای حفاظت از این منافع غیرمنطقی نباشند (Branswell, 2020: 3).

نکته مهم در این خصوص ارزیابی این امر است که آیا وجود «جنگ یا دیگر وضعیت‌های اضطراری در روابط بین‌الملل» در معنای ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس وجود دارد؟ و آیا عضو استنادکننده به طور کافی «منافع امنیتی اساسی» خود را بیان کرده است تا امکان ارزیابی وجود هر گونه ارتباط بین آن اقدامات و حفاظت از منافع امنیتی اساسی آن کشور فراهم شود.

۱-۴. احراز وضعیت اضطراری:

برای ارزیابی وجود «وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل» طبق ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس اولین سؤال این است که آیا چنین وضعیتی وجود دارد یا خیر؟ و بنیادی‌ترین سؤال این است که مرجع تشخیص وضعیت اضطراری چه مقامی است؟ آیا کشور استنادکننده قاضی اعمال خویش است؟ و یا یک مقام صالح بین‌المللی باید این شرایط را احراز کند؟ در ۳۰ ژانویه ۲۰۲۰، مدیرکل سازمان بهداشت جهانی اعلام کرد که وضعیت اضطراری بهداشت عمومی در سطح بین‌المللی به دلیل شیوع کرونا برقرار است و نگرانی‌های جدی درباره احتمال انتشار ویروس به کشورهای با سیستم‌های بهداشتی ضعیفتر وجود دارد. این اعلامیه از سوی سازمان بهداشت جهانی به عنوان شواهد عینی از وجود وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل تلقی می‌شود. در شرایط اضطراری یکی از مسائل عمده در

مواجهه با پاندمی، تخصیص داروها و تجهیزات پزشکی میان کشورها است. کشورهای با درآمد پایین و متوسط با خطرات جدی مواجه هستند که نیازهای آنها برای داروها و تجهیزات پزشکی به موقع تأمین نخواهد شد. این بدین معنی است که در درجه اول نظرات نهادهای صالح بین‌المللی در احراز وضعیت اضطراری بین‌المللی مهم است.

(Branswell, 2020: 3)

بر پایه تفسیر دیگری، دول عضو در تعریف و تعیین منافع امنیتی اختیار کامل دارند، با این حال، استناد دولتها به شرایط اضطراری می‌تواند مورد نفی یا اثبات رکن حل اختلاف واقع شود. طرفداران تفسیر نخست استدلال می‌کنند که توجه به عبارت‌پردازی بند «ب» ماده ۲۱ گات و نیز اظهارات نمایندگان دول مختلف در طول حیات گات ۱۹۴۷ و نیز سازمان جهانی تجارت، نشان از مطلق‌العنان بودن دول عضو در تعیین منافع ملی و استناد به بند «ب» دارد. به علاوه این کشورها بر این باور هستند که محدود کردن اختیار دول عضو در استناد به بند «ب»، خواه ناخواه معادل نادیده انگاشتن تفاوت زبانی ذاتی عبارت‌پردازی مواد ۲۱ و ۲۰ خواهد بود. حال آنکه نه تنها چنین محدودیت صریحی در ماده ۲۱ وجود ندارد، بلکه برعکس عبارت‌پردازی این ماده حکایت از اختیار کامل اعضا در استناد بدان را به ذهن متبادر می‌کند.

مخالفان تفسیر مذکور، اغلب به اصل لزوم تفسیر با حسن نیت معاهدات و نیز وجوب توجه به سیاق متنی که ماده ۲۱ در آن درج شده است، استناد می‌کنند. به باور ایشان، ماده ۲۱ در گات ۱۹۴۷ درج شده و به همین دلیل نیز نباید در تعارض کامل با موضوع و اهداف آن قرار گیرد. همچنین این گروه استدلال می‌کنند که اگر هیئت حل اختلاف صلاحیت بررسی و جاهت استناد یک عضو به ماده ۲۱ را نداشته باشد، از ایفای وظیفه خود طبق ماده ۱۱ تفاهم‌نامه قواعد و فرایندهای حاکم بر حل و فصل اختلافات ناتوان خواهد شد.

(نوری یوشانلوی و پیرمرادی، همان: ۸۱۷)

هیئت حل اختلاف سازمان تجارت جهانی در هر دو قضیه ترانزیت روسیه و دعوی عربستان و-قطر تأیید کرد که باید به نظرات نهادهایی که وجود وضعیت اضطراری در روابط بین الملل را تعیین می‌کنند، احترام گذاشته شود. نکته بعد این است که اقدامات مرتبط باید در زمان جنگ یا وضعیت اضطراری بین‌المللی اتخاذ شوند و بعد از آن توجیه ندارد. کما اینکه اکنون کرونا بعد از اعلام رفع شرایط اضطراری توسط سازمان جهانی تجارت دیگر تهدیدی برای سلامت عمومی نخواهد بود و لذا دیگر اقدام‌های بیشتر توسط اعضا به عنوان اقدامات در زمان وضعیت اضطراری بین‌المللی توجیه‌پذیر نمی‌باشد.

عنصر بعد برای توجیه استفاده از ماده ۷۳ تریپس، بیان و تشریح «منافع امنیتی اساسی» توسط کشور استنادکننده برای سایر اعضا است. هیئت حل اختلاف در قضیه ترانزیت روسیه به این عنصر اشاره کرد و بیان کرد که اعضا نمی‌توانند صرفاً منافع تجاری را به عنوان منافع امنیتی اساسی برچسب‌گذاری کنند. اما وظیفه کشور استناد کننده به شرایط اضطراری این است که منافع امنیتی اساسی ناشی از وضعیت اضطراری در روابط بین‌المللی را به‌طور کافی بیان کند تا اعتبار آن‌ها را نشان دهد.^۱

رویه قضایی قبلی سازمان تجارت جهانی می‌تواند بر تحلیل، فهم و تفسیر استثنائات امنیتی تأثیر بگذارد. از جمله مهم‌ترین مورد در این زمینه، تصمیم هیئت حل اختلاف در پرونده حفاظت از پتنت‌های دارویی کانادا است که به ادعای اتحادیه اروپا خلاف استثنایات موافقت نامه تریپس بود. در این قضیه که به قضیه بولار هم معروف است به ناسازگاری قانون‌گذاری کانادا با ماده ۳۰ موافقت نامه تریپس در وضع استثناء جدید پرداخته شد. در ارزیابی استدلال کانادا برای ایجاد استثنای گسترده‌ای که منافع بهداشت عمومی را منعکس می‌کند، هیئت به ریاست پروفیسور رابرت هودک بیان کرد که کشورهای

1. See, e.g., discussion in European Communities - Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products, AB-2000-11, Report of the Appellate Body, WT/DS135/AB/R, 12 March 2001, at paras. 169-72

مذاکره‌کننده در موافقت نامه ترپیس به‌طور عمده سازوکارهایی را طراحی کردند تا منافع بهداشت عمومی را در نظر بگیرند و این تعادل در طول فرایند مذاکره نباید توسط هیئت دوباره ارزیابی شود.^۱ ضمن اینکه باید توجه داشت که ماده ۳۱ موافقت نامه ترپیس به وضوح در مورد قوانین مربوط به مجوزهای اجباری اختراعات که در شرایط اضطراری ملی یا سایر شرایط فوق‌العاده غیر قابل اجتناب هستند، پرداخته شده است. این بدان معناست که دولت‌ها می‌توانند در شرایط خاص بر اساس منافع عمومی و امنیت ملی از برخی الزامات حقوقی معاف شوند با این تفاوت که ماده ۷۳ مجموعه معافیت‌های گسترده‌تری از قوانین ترپیس را نسبت به قوانین مربوط به مجوزهای اجباری شامل می‌شود و تفسیر موسع و استناد گسترده به استثنای امنیتی می‌تواند ابزاری برای تضعیف سازمان تجارت جهانی و سیستم حاکمیت اقتصادی بین‌المللی باشد. (Gladisez, 2021: 836)

۲-۴. تعیین جنگ به عنوان مصداق ماده ۷۳ ترپیس:

در جنگ اگر سوالی که مطرح می‌شود این است که آیا وجود جنگ اعم از داخلی و یا بین‌المللی مصداق وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل در معنای ماده ۷۳ ترپیس است یا خیر؟ هیئت حل اختلاف سازمان جهانی تجارت در پرونده روسیه - ترانزیت متذکر شد که شرایط اضطراری یک واقعیت عینی است که قابل تعیین عینی می‌باشد. به نظر این هیئت ادعای دولت استناد کننده به شرایط مذکور در ماده ۷۳ باید به صورت عینی و نه صرفاً توسط خود عضو درخواست‌کننده انجام شود. هیئت همچنین نتیجه‌گیری کرد که اصطلاح «وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل» به‌طور کلی به وضعیتی از درگیری مسلحانه، یا تنش‌های شدید یا بحران، یا بی‌ثباتی کلی اشاره دارد که یک کشور را دربر می‌گیرد. در حالی که درگیری‌های سیاسی و اقتصادی ممکن است گاهی به عنوان فوری و جدی در نظر گرفته شوند، اما این درگیری‌ها به عنوان «وضعیت‌های اضطراری در روابط

1. WT/DS114/13/18 August 2000/Canada - Patent Protection of Pharmaceutical Products.

بین الملل» در معنی ماده مذکور تلقی نخواهند شد. این عبارت به معنای این است که اقداماتی که به دلیل وضعیت اضطراری در روابط بین الملل صورت می گیرند، باید تنها در صورتی مجاز باشند که به منافع دفاعی و نظامی، یا حفظ قانون و نظم عمومی مربوط شوند. به عبارت دیگر، اگر اقداماتی به این منافع مرتبط نباشند، احتمالاً نمی توانند تحت پوشش شرایط اضطراری که برای استثنائات در نظر گرفته شده اند، قرار گیرند. این نکته بر اهمیت وجود یک ارتباط معقول بین اقدامات و منافع امنیتی ضروری تأکید دارد.

هیئت در دعوی عربستان سعودی و قطر خاطر نشان می کند که قطع روابط دیپلماتیک یا کنسولی به عنوان «یک اقدام یک جانبه و اختیاری که معمولاً تنها به عنوان آخرین راه حل در مواقع بحران شدید در روابط بین کشورها اتخاذ می شود»، توصیف شده است. در نظر هیئت، زمانی که گروهی از کشورها بارها دیگری را به حمایت از تروریسم و افراط گرایی متهم می کنند، این خود به تنهایی نشان دهنده و کمک کننده به «وضعیت و تنش یا بحران افزایش یافته» بین آنهاست که به منافع امنیتی شان مربوط می شود. بنابراین، با توجه به دلایل ارائه شده توسط عربستان برای اقداماتش، هیئت نظر قطر را مبنی بر اینکه رویدادهای منجر به قطع روابط می تواند به عنوان یک «اختلاف صرف سیاسی یا اقتصادی» توصیف شود، نمی پذیرد. هیئت با توجه به ارزیابی قبلی خود از وجود «وضعیت اضطراری در روابط بین الملل» و نتیجه گیری مبنی بر اینکه این وضعیت از ۵ ژوئن ۲۰۱۷ ادامه داشته، تأکید کرد که نکته ای که باید تحت ماده ۷۳ مورد بررسی قرار گیرد این است که این اقدامات در زمان وضعیت اضطراری در روابط بین الملل انجام شده باشد. این اقدامات از نوع مستمر هستند و هیئت باید زمان انجام این اقدامات را تعیین کند.^۱

1. Panel Report, Saudi Arabia - Intellectual Property Rights, para. 7.264. 11 Panel Report, Saudi Arabia - Intellectual Property Rights, para. 7.265. 12 Panel Report, Saudi Arabia - Intellectual Property Rights, para. 7.266

هیئت در پرونده روسیه - ترافیک متذکر شد که «منافع امنیتی اساسی» به وضوح مفهومی مضیق تر از «منافع امنیتی» است و معمولاً به «منافع مربوط به عملکردهای بنیادی دولت» اشاره دارد، یعنی حفاظت از قلمرو و جمعیت آن در برابر تهدیدات خارجی و حفظ قانون و نظم عمومی داخلی. بر این اساس، هیئت نتیجه‌گیری کرد که این وظیفه کشور استناد کننده است که آنچه را که به عنوان منافع امنیتی اساسی خود می‌داند، تعریف کند و این الزام باید به گونه‌ای باشد که حداقل معیارهای معقولیت را در ارتباط با منافع امنیتی اساسی ارائه شده برآورده کنند و این هیئت است که باید تعیین کند که آیا تدابیر برای حفاظت از منافع امنیتی اساسی دولتهادر برابر وضعیت اضطراری به کار گرفته شده باشد یا خیر؟ در قضیه عربستان سعودی-قطر، عربستان سعودی اظهارداشت که که می‌خواهد از شهروندان سعودی، مؤسسات دولتی و سرزمین عربستان سعودی در برابر تهدیدات تروریسم و افراط‌گرایی محافظت کند و یکی از راه‌هایی که عربستان سعودی برای حفاظت از این منافع امنیتی اساسی به کار می‌برد، قطع هرگونه تعامل مستقیم یا غیرمستقیم میان عربستان سعودی و قطر است. با توجه به ممنوعیت سفر برای تمام شهروندان قطری از ورود به عربستان و دستور اخراج برای تمامی شهروندان قطری در قلمرو این کشور به عنوان بخشی از تدابیر جامع اتخاذ شده در ۵ ژوئن ۲۰۱۷، این احتمال وجود دارد که عربستان اقداماتی دیگر نیز برای جلوگیری از دسترسی شهروندان قطری به دادگاه‌ها و نهادهای مختلف در عربستان انجام دهد. یکی از اقداماتی که عربستان سعودی در این راستا انجام داده، عدم تعامل با قطر در زمینه حل و فصل اختلافات در چارچوب سازمان تجارت جهانی است.^۱ به هر حال استفاده از استثنای امنیت ملی به احتمال زیاد در آینده افزایش خواهد یافت چرا که کشورها موضوعات بیشتری را در منافع امنیتی اساسی خود گنجانده و فراتر

1. Panel Report, Saudi Arabia - Intellectual Property Rights, para. 7.283. 24 Panel Report.

از امنیت اقتصادی، به امنیت اقلیمی، امنیت سایبری و امنیت بهداشتی توجه خواهند کرد (Benton, 2020: 50).

۵. ضرورت توجه به اصل حسن نیت در اجرای ماده ۷۳:

اصل حسن نیت یکی از اصول کلی حقوقی است که بخشی از منابع حقوق بین الملل به شمار می‌روند. طبق ماده ۳۱ (۱) کنوانسیون وین در مورد حقوق معاهدات، معاهدات باید همراه با حسن نیت تفسیر شوند. ماده ۲۶ این کنوانسیون تصریح می‌کند که هر معاهده‌ای که در حال اجراست، برای طرفین خود الزام‌آور است و باید با حسن نیت انجام شود. این مقررات، در واقع، تعهد به حسن نیت را مدون می‌کنند. این اصل برای تمامی اعضای سازمان تجارت جهانی در تفسیر و اجرای توافقات، از جمله استثنائات امنیتی قابل اعمال است. پنل‌ها و هیئت تجدیدنظر سازمان تجارت جهانی به طور مکرر به این اصل اشاره کرده‌اند. به عنوان مثال، در پرونده Cotton Yarn، هیئت به اصل کلی حسن نیت که بر تمامی معاهدات حاکم است، اشاره کرد.^۱ همچنین، پنل در پرونده Sardines تأکید کرد که باید فرض کنیم اعضای سازمان به تعهدات خود با حسن نیت عمل خواهند کرد و اصل حسن نیت را زیرساخت تمامی معاهدات دانست.^۲ اعمال مقررات توافقات سازمان تجارت جهانی از جمله استثنائات امنیتی، باید با حسن نیت انجام شود و هرگونه استفاده از این مقررات به شیوه‌ای ناپسند، به عنوان سوءاستفاده از حقوق تلقی خواهد شد. در قضیه میگو-لاکپشت نهاد تجدیدنظر سازمان تجارت جهانی به سوءاستفاده از حقوق اشاره کرد و در اعمال ماده ۲۰ گات به ادعای ایالات متحده مبنی بر اینکه تلاش‌هایش برای تغییر

1. WT/DS192/7/7 November 2001/UNITED STATES - TRANSITIONAL SAFEGUARD MEASURE ON COMBED COTTON YARN FROM PAKISTAN.

2. WT/DS231/AB/R, European Communities—Trade Description of Sardines, 26 September 2002, para 278

شیوه‌های ماهی‌گیری خارجی در چارچوب استثنای ماده ۲۰ مربوط برای حفظ منابع طبیعی قابل تجدید قرار می‌گیرد، پرداخت. در این قضیه هیئت بیان کرد که: «اجازه دادن به یک عضو برای سوءاستفاده یا برداشت نادرست از حق خود در استناد به یک استثنا، عملاً به این معناست که آن عضو می‌تواند خود را در اجرای تعهدات معاهده‌ای که به آن پایبند است، مختار بداند. این گونه رفتار می‌تواند به تضعیف نظام حقوقی و اصول بنیادین سازمان تجارت جهانی منجر شود. اگر سوءاستفاده یا برداشت نادرست به اندازه کافی جدی یا وسیع باشد، آن عضو در واقع تعهدات معاهده‌ای خود را به یک تعهد اختیاری تبدیل کرده است و ماهیت حقوقی آن را از بین می‌برد. این عمل به طور کامل حقوق معاهده‌ای سایر اعضا را نادیده می‌گیرد.^۱

ماده ۲۱ گات و ماده ۷۳ موافقت نامه تریپس به طور خاص اشاره‌ای به لزوم اجرای این مقررات با حسن نیت ندارند و همچنین هیچ تعهدی برای اعضای سازمان جهت خودداری از سوءاستفاده از حقوق خود در هنگام اجرای این مقررات وجود ندارد. با این حال، با توجه به اصول مندرج در مواد ۲۶ و ۳۱ (۱) کنوانسیون وین در مورد حقوق معاهدات، تمامی مقررات در توافقات سازمان تجارت جهانی باید با حسن نیت اجرا شوند.

اصل حسن نیت متضمن عنصر صداقت است، بدین معنا که اعضای سازمان جهانی تجارت نباید در ظاهر با تمسک به ماده ۲۱ گات و ماده ۷۳ تریپس، ولی در واقع به منظور گریز از تعهدات خود، به استثنائات ملی استناد کنند. رعایت حسن نیت متضمن این معناست که باید ماده ۷۳ تریپس را به نحوی فهم کرد که الزام آور بودن کل موافقت نامه را تحت الشعاع قرار ندهد و آن را تضعیف نکند. همچنین بررسی رعایت حسن نیت توسط دولت

1. WT/DS2/AB/R, United States—Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, 20 May 1996, 22-47 ibid. 48 United States—Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, 12 October 1998 (WT/DS58/AB/R).

استنادکننده به آن ماده نیز در صلاحیت رکن حل اختلاف سازمان جهانی تجارت خواهد بود. از این رو تنها راهکار متقنی که برای تفسیر این ماده باقی می‌ماند، استفاده از تفسیر مبتنی بر اصل حسن نیت است. این راهکار، صلاحیت رکن حل اختلاف سازمان جهانی تجارت را برای بررسی میزان حسن نیت دولت استنادکننده به ماده ۲۱ گات و ماده ۷۳ تریپس ایجاد می‌کند. (نوری یوشانلوئی و پیرمرادی، همان: ۸۱۷)

با توجه به ضرورت احراز حسن نیت در انجام اقدامات در شرایط اضطراری، تعیین اینکه وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل ناشی از اقدامات غیرقانونی روسیه بوده است، دشوار نخواهد بود، زیرا غیر مشروع بودن این تجاوز توسط نهادهای معتبر مختلفی مانند مجمع عمومی سازمان ملل، مجمع پارلمانی شورای اروپا و دادگاه بین‌المللی تأیید و محکوم شده است.^۱ این تأییدات به وضوح نشان‌دهنده مسئولیت روسیه در ایجاد وضعیت اضطراری و نقض تعهدات بین‌المللی هستند.

۶. رویه قضایی سازمان تجارت جهانی

استثناء امنیت بطور کلی در رویه قضایی سازمان جهانی تجارت در چندین پرونده مورد توجه قرار گرفته است ولی در دو پرونده مهم هیئت حل اختلاف مستقیماً این استثناء را مورد بررسی قرار داده است. یکی از این دودعوی روسیه - اقدامات مرتبط با محموله‌های در ترانزیت، و دیگری دعوی قطر و عربستان می‌باشد.

1. Case concerning Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). Available at <https://www.icj-cij.org/en/case/182> (accessed 25 February 2023).

۱-۶. دعوای روسیه - اقدامات مرتبط با محموله‌های در ترانزیت^۱

تفسیر استثناء امنیت نخستین بار در رویه قضایی سازمان جهانی تجارت توسط هیئت حل اختلاف در دعوای روسیه - اقدامات مرتبط با محموله‌های در ترانزیت، صورت گرفت. در این پرونده هیئت تجزیه و تحلیل عمیقی از ماده ۲۱ گات که بعداً در ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس تجلی یافت، ارائه داد و الزامات لازم برای دولتهایی که قصد استفاده از این استثنا را دارند، مشخص کرد. در این پرونده، اوکراین محدودیت‌های و ممنوعیت‌های ترانزیتی که مقامات روسی بر ترافیک در ترانزیت از اوکراین، از طریق روسیه، به قزاقستان و سایر کشورها وضع کرده بودند را به چالش کشید. در این دعوی اوکراین به وضع ممنوعیت بر ترانزیت کالاها از طریق جاده و راه‌آهن از مبدأ اوکراین به مقصد قزاقستان و سپس قرقیزستان، اعتراض کرد. اوکراین مدعی شد که این اقدام روسیه در تعارض با مفاد گات و نیز پروتکل عضویت روسیه در سازمان جهانی تجارت است. اوکراین در استدلال خود بیان کرد که این اقدامات با تعهدات بین‌المللی روسیه مغایرت دارد. در پاسخ، روسیه به استثنائات امنیتی تحت ماده ۲۱ گات استناد کرد و ادعا کرد که این اقدامات جزو اقداماتی هستند که برای حفاظت از منافع امنیتی اساسی خود ضروری میدانست. همچنین روسیه استدلال کرد که هیات صلاحیت ارزیابی اقداماتی که تحت ماده ۲۱ گات استناد شده‌اند را ندارد. هیات ایراد صلاحیتی روسیه را نپذیرفت و اعلام کرد که صلاحیت دارد تا تعیین کند آیا الزامات ماده ۲۱ گات برآورده شده است یا خیر؟ سپس تحلیل پرونده را در دو مرحله انجام داد: ابتدا، هیات بررسی کرد که آیا اقداماتی که روسیه اتخاذ کرده است در چارچوب ماده ۲۱ و به عنوان اقداماتی در زمان جنگ یا وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل قرار

1. WT/DS512/7, 29 April 2019, (19-2928) Page: 1/1, RUSSIA - MEASURES CONCERNING TRAFFIC IN TRANSIT

می‌گیرد یا خیر؟ در مرحله دوم، هیئت ارزیابی کرد که آیا روسیه تعهدات خود تحت موافقت‌نامه گات را نقض کرده است یا خیر؟

در فرایند ارزیابی اینکه آیا روسیه الزامات ماده ۲۱ را برآورده کرده است یا خیر، پانل چندین مسئله را بررسی کرد که متعاقباً به طور مختصر در پرونده عربستان- قطر در نقض حق مالکیت معنوی ساختاردهی شد. هیئت در ارزیابی الزامات ماده ۲۱ چند موضوع را بررسی کرد الف) آیا وجود «جنگ یا وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل» احراز شده است؛ و ب) آیا اقدام‌های مربوطه «در زمان» آن جنگ یا وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل اتخاذ شده‌اند؛ و ج) آیا عضو استنادکننده به طور کافی «منافع امنیتی اساسی» خود را بیان کرده است تا امکان ارزیابی وجود هرگونه ارتباط بین آن اقدامات و حفاظت از منافع امنیتی اساسی‌اش فراهم شود؟^۱

در این قضیه هیئت اقدام‌های غیرقانونی روسیه را که منجر به بحران در روابط بین‌الملل شد نادیده گرفت و به روسیه اختیار تعیین «ضرورت» اقدامات خود را داد. با این حال، پانل درخواست کرد که عناصر استثنائات امنیتی با حسن نیت تفسیر شود و تأکید کرد که اختیارات یک عضو در استناد به ماده ۲۱ برای در نظر گرفتن یک نگرانی خاص به عنوان «منافع امنیتی اساسی» محدود به تعهد آن عضو برای تفسیر و اجرای ماده مذکور با حسن نیت است.^۲

هیئت حل اختلاف در نهایت به این نتیجه رسید که برای اینکه یک اقدام تحت شمول بند «ب» ماده ۲۱ قرار گیرد، باید به‌طور عینی روشن شود که بر یکی از شقوق ذیل آن بند منطبق است. هیئت حل اختلاف در تفسیر خود از ماده ۲۱ متذکر شد که اولاً باید به‌طور

1. WT/DS512/7,29 April 2019,(19-2928) Page: 1/1,RUSSIA - MEASURES CONCERNING TRAFFIC IN TRANSIT

2. WT/DS512/7,29 April 2019,(19-2928,Ibid.

عینی مشخص شود که اقدام یک دولت همزمان با وضعیت جنگی یا اضطراری در روابط خارجی آن دولت صورت گرفته است یا نه؛ ثانیاً، در این پرونده هیئت حل اختلاف، ماهیت «اضطرار» و تعریف «اضطرار در روابط بین‌المللی» را بررسی کرد. در این زمینه، هیئت اظهار داشت که اضطرار در روابط بین‌المللی شامل تمامی منافع دفاعی و نظامی به‌علاوه حفاظت از قانون و نظم عمومی است. جالب آنکه هیئت حل اختلاف اظهار داشت که اختلافات سیاسی و اقتصادی فی‌مابین اعضا، مفید معنای اضطرار در روابط بین‌المللی نخواهد بود؛ مگر آنکه به منافع دفاعی و نظامی یا حفظ قانون و نظم عمومی منجر شوند. همچنین هیئت حل اختلاف اضافه کرده است که اضطرار در روابط بین‌المللی به معنای یک وضعیت تقابل نظامی آشکار یا مخفی یا تنش تشدیدشده یا بحران یا عدم ثبات محیط بر یک دولت است. هیئت به این نتیجه رسید که شرایط اضطراری، مسئله‌ای عینی است. روسیه و اوکراین تصمیم گرفتند از گزارش مذکور تجدیدنظرخواهی نکنند. جالب آنکه ایالات متحده به‌عنوان ثالث این دعوا، از استدلال روسیه دفاع کرد. ایالات متحده آمریکا پیش از نهایی شدن گزارش هیئت حل اختلاف، طی لایحه‌ای متذکر شد اگر سازمان جهانی تجارت قرار باشد استناد به ماده ۲۱ را بررسی کند، این امر می‌تواند مشروعیت نظام حل اختلافات سازمان جهانی تجارت و حتی اعتبار آن سازمان به‌عنوان یک کل را تخریب کند. در مقابل، موضع اتحادیه اروپا، چین، برزیل، استرالیا، ژاپن و برخی کشورهای ثالث دیگر، آن بود که رکن حل اختلاف صلاحیت رسیدگی به دعوا را دارد. هرچند گزارش هیئت حل اختلاف، در تفسیر ماده ۲۱ واجد یک گام به پیش است، اما اولاً، همچنان با تعریفی که از عبارت «اضطرار» ارائه می‌کند، در تعیین حدود و آستانه آن عبارت ناتوان است؛ ثانیاً، با احراز صلاحیت خود برای بررسی عینی اینکه آیا واقعا وضعیت اضطراری برای یک عضو ایجاد شده یا خیر، حیطه صلاحیت خود

1. WT/DS512/R, 29 April 2019, (19-2928) Page 76/137.

را به طرز بی‌سابقه‌ای به میادین سیاست گسترش داده است. (نوری یوشانلوئی و پیرمرادی، همان: ۸۱۸)

بنابراین، استناد به ماده استثنای امنیتی باید در دو مرحله ارزیابی شود. مرحله اول شامل ارزیابی این است که آیا یک عضو سازمان جهانی تجارت استثنائات امنیتی را با حسن نیت مطرح کرده است. این بدین معناست که یک عضو سازمان جهانی تجارت بدوا و قبل از استفاده از استثنای امنیتی اقدامات قابل توجهی برای حفاظت از منافع اساسی امنیتی خود انجام داده باشد و به عنوان اقدام آخر به استثنای امنیتی استناد کند. پس از گذراندن مرحله اول، هیئت به ارزیابی ماهوی عناصر استثنائات امنیتی خواهد پرداخت. هنگام ارزیابی این که آیا یک عضو سازمان جهانی تجارت استثنای امنیتی را با حسن نیت مطرح کرده است، هیئت باید به تصمیمات و قطعنامه‌های دیگر نهادهای معتبر که غیرقانونی بودن اقدامات یک عضورا تأیید کرده‌اند، توجه کند. چرا که وظیفه هیئت نیست که ماهیتا درباره قانونی بودن اقداماتی که منجر به بحران در روابط بین‌الملل شده‌اند، تصمیم‌گیری کند. به عبارت دیگر، اقداماتی که توسط مراجع صلاحیت دار بین‌المللی مثل شورای امنیت و مجمع عمومی سازمان ملل نا مشروع شناخته شده‌اند، نمی‌توانند مبنایی برای استناد به استثنائات امنیتی طبق ماده ۲۱ گات و ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس باشند.

در این پرونده روسیه باید نشان می‌داد که اقدام اتخاذ شده ارتباطی مستقیم با منافع امنیتی اساسی که اعلام کرده، دارد. هیئت برای تعیین اینکه روسیه باید یک آستانه عینی را در مورد عناصر ماده ۲۱ برآورده کند، از «تعهد به حسن نیت» که یک اصل کلی در حقوق بین‌الملل عمومی است، استفاده کرد. این امر اعضای سازمان را از استفاده از این استثناء برای دور زدن تعهدات خود منع می‌کند تا نتوانند با برچسب زدن به منافع اقتصادی به عنوان منافع امنیتی اساسی از انجام تعهدات خود سرباز زنند.

در ارزیابی استناد به استثنای امنیتی در شرایط مشابه، هیئت به این نتیجه رسید که روسیه به طور قانونی به این ماده استناد کرده است. در این ارزیابی، هیئت از بررسی علل وجود اضطراب در روابط بین الملل، که ناشی از الحاق کریمه و تهاجم روسیه بیشتر به شرق اوکراین بود، خودداری کرد و این منجر به نتیجه گیری نادرستی گردید که به متجاوز اجازه می دهد تا از مسئولیت نقض تعهدات خود تحت مقررات گات فرار کند و خود قاضی اعمال خود باشد (Woods, 2020:2)

۲-۶. پرونده عربستان سعودی - قطر: حقوق مالکیت فکری

در ژوئن ۲۰۲۰، سازمان تجارت جهانی گزارشی از هیئت حل اختلاف منتشر کرد که به چالش های مربوط به مشروعیت استثنای امنیت ملی در توافق نامه ترپیس پرداخته بود. این پرونده به مجموعه ای از اقدامات سعودی ها مربوط می شود که قطر ادعا کرده است مانع از دسترسی شرکتها و کسب و کارهای قطری، به نمایندگی های قانونی و اعمال حقوق اجرایی مدنی و اداری در آن کشور شده است. قطر همچنین ادعا کرد که سعودی ها اقداماتی علیه متخلفان و ناقضین حقوق اتباع قطر انجام نداده اند. سعودی ها با استناد به استثنای منافع امنیتی در ماده ۷۳ ترپیس از اقدامات خود دفاع کردند و گفتند که این اقدامات به دلیل قطع روابط دیپلماتیک و کنسولی با قطر برای حفاظت از امنیت ملی در برابر خطرات تروریسم و افراط گرایی انجام شده است و ادعای عدم صلاحیت پانل را مطرح کردند و گفتند که اختلاف دو کشور اختلاف سیاسی، ژئوپولیتیکی و امنیتی اساسی است.^۱ اما هیئت این استدلال را رد کرد. همچنین چالش سعودی ها در مورد صلاحیت استثنای امنیت ملی تحت ماده ۷۳ نیز توسط هیئت رد شد. پانل با اشاره به متن مشابه ماده ۷۳ و ماده ۲۱ گات،

1. Saudi Arabia - Measures concerning the Protection of Intellectual Property Rights WT/DS567

به دلایل مطرح شده در پرونده روسیه - ترافیک در ترانزیت در این قضیه استناد کرد.^۱ اشاره کرد که قطع روابط دیپلماتیک به طور خودکار منجر به عدم اجرای توافقات چندجانبه تحت چارچوب حقوقی سازمان جهانی تجارت نمی شود. با این حال، هیئت به این نتیجه رسید که وضعیتی از تنش یا بحران شدید وجود دارد که به منافع دفاعی یا نظامی عربستان و مسائل حفظ نظم عمومی مربوط می شود. همچنین، هیئت بیان کرد که وقتی یک گروه از کشورها به طور مکرر دیگری را به حمایت از تروریسم و افراط گرایی متهم می کند، این خود نشان دهنده و عامل شکل گیری وضعیتی از تنش یا بحران بین آنهاست که به منافع امنیتی آنها مربوط می شود. پانل نتیجه گیری کرد که تنها اقداماتی که مانع از دریافت نمایندگی قانونی شرکت های قطری می شود، می تواند با استثنای امنیت توجیه شود، اما عدم اجرای رویه های کیفری و جریمه ها علیه نهادهای سعودی ناقض حق، قابل توجیه نیست.^۲

هیئت رسیدگی در پرونده عربستان سعودی - حقوق مالکیت فکری در ارزیابی استثناء امنیتی چند مرحله تحلیلی زیر را که توسط هیئت در پرونده روسیه - حمل و نقل در ترانزیت طراحی شده بود را مورد توجه قرار داد الف) آیا وجود جنگ یا وضعیت اضطراری در روابط بین الملل به معنای ماده ۷۳ تریپس اثبات شده است؛ ب) آیا اقدامات مرتبط در زمان جنگ یا وضعیت اضطراری در روابط بین الملل انجام شده است؛ ج) آیا عضو استنادکننده به طور کافی منافع امنیتی اساسی مرتبط خود را بیان کرده است تا امکان ارزیابی وجود هرگونه ارتباط بین آن اقدامات و حفاظت از منافع امنیتی اساسی اش فراهم شود.^۳ تحلیل پانل در مورد استثنای امنیت ملی در این قضیه، احتمالاً بر اختلاف بین کره جنوبی و ژاپن تأثیر

1. Panel Report, *Saudi Arabia—Measures Concerning the Protection of Intellectual Property Rights*, WTO Doc. WT/DS567/R (adopted June 16, 2020),

<https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/DS/567R>.

2. *Saudi Arabia - Measures concerning the Protection of Intellectual Property Rights* WT/DS567

3. Panel Report, *Saudi Arabia - Intellectual Property Rights*, para. 7.242.

خواهد گذاشت. در قضیه مشابهی کره جنوبی، ژاپن را به اعمال محدودیت‌های صادراتی متهم کرده که بر محصولات خاصی تأثیر می‌گذارد و این موضوع را نقض تعهدات ژاپن در سازمان تجارت جهانی می‌داند. این محصولات شامل محصولات شیمیایی شامل پلیمرهای مقاوم و فلورید هیدروژن می‌شود که عمدتاً در تولید نمایشگرهای گوشی‌های هوشمند و تلویزیون‌ها و همچنین نیمه‌هادی‌ها استفاده می‌شوند. با این حال، ژاپن ادعا کرده که نگرانی‌های امنیتی ملی در مورد کاربرد این مواد در مصارف نظامی توسط شرکت‌های کره جنوبی وجود دارد. کره جنوبی نیز بیان کرده که محدودیت‌های صادراتی ژاپن بر اساس ملاحظات سیاسی غیر مرتبط با هر گونه ملاحظات کنترل صادرات مشروع است، چرا که این محدودیت‌ها پس از حکم دیوان عالی کره جنوبی مبنی بر اجازه به قربانیان کار اجباری در طول جنگ جهانی دوم برای درخواست غرامت از شرکت‌های ژاپنی وضع شده است.^۱ در این قضیه ژاپن به ماده ۲۱ گات به عنوان مبنای قانونی برای ممنوعیت صادرات کالاهای دوگانه استناد کرد. ژاپن بیان کرد که این ماده به‌طور کامل حقوق اعضای سازمان جهانی تجارت را برای اتخاذ سیاست‌های کنترل صادرات و اجرای یک سیستم کنترل صادرات به منظور جلوگیری از صادرات ناخواسته کالاهایی که ممکن است برای استفاده در تسلیحات و سایر مصارف نظامی منحرف شوند، شناسایی می‌کند. با این حال، ژاپن ادعان داشت که حاکمیت و اعمال اختیار در استناد به استثنای امنیتی نامحدود نیست. این کشور ترجیح داد که اختلافات از طریق راه‌حل‌های متقابل قابل قبول حل و فصل شوند. باوجود این ترجیح، ژاپن چند اصل تحلیلی برای تفسیر و اجرای ماده ۲۱ ارائه داد: (۱) احترام به قضاوت کشور استناد کننده به استثنا، (۲) ادعان به اینکه اختیار دولت استناد کننده نامحدود نیست، (۳) الزام به شناسایی منافع امنیتی اساسی خاص و توضیح دلیل و

1. DS590 Japan—Measures Relating to the Exportation of Products and Technology to Korea,

https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds590_e.htm

ضرورت اقدام و چگونگی برآورده شدن الزامات، (۴) بررسی منافع امنیتی اساسی از دیدگاه کشور استناد کننده.

در پرونده عربستان سعودی، ژاپن به عنوان یک طرف ثالث، موضع خود را در مورد قابلیت رسیدگی استثنای امنیتی تغییر داد. به نظر می‌رسد که این تغییر تحت تأثیر حکم روسیه - ترافیک در ترانزیت بوده است. ژاپن تأیید کرد که وجود یک «فوریت در روابط بین الملل» یک وضعیت واقعی است که باید توسط هیئت به طور عینی تعیین و بررسی شود. این تغییر دیدگاه نشان‌دهنده پذیرش صلاحیت هیئت بر روی استثنای امنیتی است. علاوه بر این، ژاپن بیان کرد که قطع روابط اقتصادی و دیپلماتیک به خودی خود یک فوریت تحت استثنای امنیتی محسوب نمی‌شود. همچنین، ژاپن پیشنهاد داد که مقدار و شدت فوریت‌های دیگر در روابط بین الملل باید به طور مناسب در مقایسه با وضعیت جنگ در نظر گرفته شود.^۱ اختلاف دیگری که در این قضیه مطرح شد پخش غیر مجاز برنامه‌های ورزشی و ماهواره‌ای توسط شبکه‌های عربستانی بود. در این قضیه قطر ادعا نمود که تصمیم عربستان برای اجازه دادن به فعالیت شبکه‌های پخش به طور غیر مجاز بر منافع تجاری قطر و شهروندان آن تأثیر می‌گذارد و اظهار داشت که عربستان یک ایستگاه پخش غیر مجاز سعودی را در رقابت با ایستگاه پخش قطری قرار داده و این کار خسارت غیرقابل قبولی به مالکین محتوای آثار فکری قطری و اعضای ثالث وارد کرده است. در این پرونده هیئت حل اختلاف به بررسی قانونی بودن تدابیری که عربستان سعودی در مورد برخی از پخش‌کنندگان قطری در چارچوب موافقت‌نامه تریپس اتخاذ کرده بود، پرداخت. پیش از این تدابیر، عربستان سعودی و قطر درگیر یک اختلاف دیپلماتیک بودند که منجر به قطع روابط عربستان با قطر و چندین کشور دیگر، از جمله امارات متحده عربی، بحرین و مصر

1. Japan Third parties original proceedings,

https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds567_e.htm visited at 22/8/2024

شد. قطر ادعا کرد که به محض این رویداد، عربستان سعودی شروع به اجرای یک «طرح تدابیر اقتصادی قهری علیه قطر» کرد. در ارتباط با این طرح، قطر ادعا کرد که عربستان سعودی اجازه داده است تا پخش‌های ورزشی که به رسانه قطری مدیا گروپ^۱ تعلق دارد توسط یک پخش‌کننده به نام بیت کیو^۲ مورد سرقت قرار گیرد بدون اینکه عاملین آن را مجازات یا تحت پیگرد قرار دهد. در پاسخ، عربستان سعودی به استثنای امنیتی مندرج در ماده ۷۳ موافقت‌نامه تریپس استناد کرد و ادعا کرد که اقدامات آن به دلیل ضرورت حفاظت از منافع امنیتی اساسی عربستان سعودی توجیه‌پذیر است.^۳ هیئت به این نتیجه رسید که قطع تمامی روابط دیپلماتیک و اقتصادی بین عربستان سعودی و قطر، وضعیت اضطراری در روابط بین الملل محسوب می‌شود و بنابراین تدابیر اتخاذ شده توسط عربستان در طول این وضعیت اضطراری ادامه داشته است. همچنین، هیئت تأیید کرد که عربستان سعودی به اندازه کافی منافع امنیتی اساسی خود را در حفاظت از خود در برابر «خطرات تروریسم و افراط‌گرایی» بیان کرده است. در نهایت، در مورد تناسب بین وسایل و اهداف، هیئت تدابیر غیر دوستانه که مانع از پیگیری حقوق قانونی شهروندان قطری در دادگاه‌های سعودی می‌شد را از عدم اعمال رویه‌های کیفری و مجازات‌ها بر روی شرکت بیت کیو در خصوص سرقت آثار ادبی متمایز کرد. هیئت به این نتیجه رسید که این تدابیر، حداقل الزامات قابل قبول را در ارتباط با منافع امنیتی اساسی اعلام شده، تأمین می‌کند و اظهار داشت که این تدابیر به دلیل اینکه بخشی از سیاست کلی عربستان سعودی برای پایان

۱. beIN Media Group یک شبکه جهانی ورزشی و سرگرمی متعلق به دولت قطر است که در دوحه، قطر مستقر می‌باشد. این شبکه به توزیع سرگرمی، رویدادهای ورزشی زنده و رویدادهای بین‌المللی بزرگ در ۵ قاره، ۴۳ کشور و ۷ زبان مختلف می‌پردازد و فعالیت‌های خود را در اروپا، آمریکای شمالی، آسیا، استرالیا و خاورمیانه و شمال آفریقا (MENA) انجام می‌دهد.

2. beoutQ

3. Panel Report, Saudi Arabia-Measures Concerning the Protection of Intellectual Property Rights, WT/DS567/8 (adopted June 16, 2020)

دادن یا جلوگیری از هر نوع تعامل با شهروندان قطری ناشی از قطع روابط دو کشور تلقی شود، قابل قبول بودند. با این حال، عدم اعمال رویه‌های کیفری و مجازات‌ها شرکت بیت کیو به دلیل نقض کپی رایت سازمان‌های پخش قطری را به استناد بند ب ماده ۷۳ نپذیرفت. زیرا هیچ ارتباط حداقلی قابل قبولی بین منافع امنیتی اساسی اعلام شده عربستان سعودی و عدم اعمال رویه‌های کیفری و مجازات‌ها در موارد نقض حقوق سازمان‌های پخش قطری وجود نداشت. با توجه به موارد ذکر شده، پرونده‌های روسیه - ترانزیت و عربستان سعودی - حقوق مالکیت معنوی ویژگی‌های مشترکی دارند که می‌توانند به عنوان پایه‌ای برای تفسیر مفهوم «امنیت ملی» در سازمان تجارت جهانی تلقی شوند. این رویکرد مشترک بر چهار پایه استوار است. نخست، هر دو پرونده به وضوح نشان می‌دهند که استناد به استثنای امنیت ملی به طور قطعی قابل رسیدگی است. دوم بند ب ماده ۷۳ مستلزم تجزیه و تحلیل عینی است. با اینکه هر دو پرونده به طور انحصاری به اقداماتی که در زمان جنگ یا وضعیت اضطراری انجام شده‌اند، پرداخته‌اند، استدلال هر دو هیئت نشان می‌دهد که بررسی عینی به اقداماتی که به «سلاح‌ها و تأمین نیازهای نظامی» مربوط می‌شود، نیز گسترش می‌یابد. سوم، در ارزیابی استناد یک دولت به «منافع امنیتی اساسی» خود، هیئت‌ها به طور قابل توجهی به نظرات طرف‌های متقاضی احترام گذاشتند. چهارم، هیئت‌ها در مورد تناسب بین منافع ارائه شده و اقدام‌های انتخابی نیز رویکرد مشابهی را اتخاذ کردند و تنها نیاز داشتند که اقدامات انجام شده با توجه به منافع امنیتی اعلام شده و در پرتو اصل حسن نیت حداقل الزامات قابل قبول را داشته باشد. بر خلاف روسیه، عربستان سعودی در دعوی مطروحه تعریفی از منافع امنیتی اساسی خود ارائه داد که شامل پیشگیری از تروریسم در عربستان بود. با این حال، به جای ارزیابی منافع امنیتی بیان شده عربستان سعودی، هیئت خود به بررسی وضعیت «وضعیت اضطراری» بین عربستان و قطر پرداخت.

نتیجه

امنیت و اقتصاد ارتباط مستقیم با یکدیگر دارند و تداخل بین امنیت ملی و تجارت همچنان ادامه دارد و نشانه‌ای از کاهش آن مشاهده نمی‌شود. استفاده از استثنای امنیت ملی به احتمال زیاد در رویه سازمان جهانی تجارت افزایش خواهد یافت چرا که کشورها موضوعات بیشتری را در منافع امنیتی اساسی خود گنجانده و فراتر از امنیت اقتصادی، به امنیت اقلیمی، امنیت سایبری و امنیت بهداشتی توجه خواهند کرد.

استاندارد بررسی تحت ماده ۷۳ تریپس باید در وهله اول شامل ارزیابی این باشد که آیا یک عضو سازمان جهانی تجارت استثنای امنیتی را با حسن نیت اجرا کرده است یا خیر؟ و بر اساس اصل حسن نیت، نباید به کشورها اجازه داده شود که این استثنائات را در صورتی که جنگ یا بحران به وجود آمده ناشی از اقدامات غیرقانونی خودشان باشد، استناد کنند. اصل حسن نیت در هر دو پرونده در هیئت حل اختلاف سازمان جهانی تجارت مطرح شد. در این راستا، هیئت‌ها از بیان اینکه استناد یک دولت به منافع امنیتی اساسی کاملاً به صورت خود اظهاری است، خودداری کردند و حق بررسی حداقلی از منافع امنیتی بیان شده یک دولت را برای خود محفوظ نگه داشتند. اما هیئت‌های حل اختلاف به این موضوع نپرداختند که آیا روسیه و عربستان سعودی در زمانی که به وضعیت اضطراری استناد کردند، حسن نیت داشتند یا خیر؟ در پرونده عربستان سعودی استراتژی عربستان سعودی برای منزوی کردن قطر از طریق قطع روابط دیپلماتیک و تحمیل تحریم تجاری به این کشور، در جامعه جهانی به عنوان یک واکنش بیش از حد تلقی شد.

آزمون سخت‌گیرانه و فرمالیستی که هیئت در پرونده روسیه تعیین نمود و در پرونده عربستان سعودی تأیید کرد می‌تواند رویه خطرناکی را ایجاد نماید. اگر هیئت‌های روسیه و عربستان واقعاً آزمونی که اعلام کرده بودند را اعمال می‌کردند، بعید به نظر می‌رسد که اقدامات روسیه در جریان بحران اوکراین یا سرقت آشکار مالکیت معنوی عربستان بتواند

تأیید شود. در پرونده عربستان سعودی، هیئت توانست این پیام را برساند که ماده ۷۳ ترپیس مجوزی برای نقض قوانین تجاری نیست. در محیطی که کشورها به طور فزاینده‌ای نگرانی‌های اقتصادی را با امنیت ملی در هم می‌آمیزند، ضروری است که سازمان جهانی تجارت بین بازاریابی نقض قوانین و نگرانی‌های امنیت ملی کشورها تعادل برقرار کند. کاربرد قانونی و روش‌شناختی استثناهای امنیتی سازمان تجارت جهانی، که اغلب به عنوان مقررات خود قضاوتی تلقی می‌شوند، نیازمند تناسب بین اقدامات انجام شده در تعلیق حمایت از مالکیت فکری و شرایط اضطراری باشد.

تصمیم هیئت حل اختلاف در پرونده روسیه - ترانزیت، زمینه ساز رویه خطرناکی است. در این قضیه هیئت به این نتیجه رسید که روسیه به طور قانونی به این ماده استناد کرده است. در این ارزیابی، هیئت از بررسی علل وجود اضطرار در روابط بین الملل خودداری کرد و این منجر به نتیجه‌گیری نادرستی شد که به متجاوز اجازه داد تا از مسئولیت نقض تعهدات خود فرار کند. کشورها نمی‌توانند قاضی اعمال خود در استناد به ماده ۷۳ ترپیس و ماده ۲۱ گات باشند و لازم است ادعای کشورها مبنی بر وجود شرایط اضطراری در پرتو اصل حسن نیت توسط هیئت بررسی و احراز شود تا از رسیدن به چنین نتایج غیرمنطقی جلوگیری کند.

ماده ۷۳ موافقت‌نامه را باید به عنوان یک استثناء تفسیر و اجرا نمود و افراط دولتها در استناد به آن جهت عدم حمایت از مالکیت فکری و یا تفسیر موسع آن با اصول تجارت آزاد سازمان تجارت جهانی سازگار نیست و زیر ساخت‌های این سازمان را به هم می‌زنند همچنان که از رویه هیئت‌های حل اختلاف سازمان بر می‌آید ماده ۷۳ فقط می‌تواند در شرایط نادر و در صورت وجود خطر قریب الوقوع آن هم به عنوان آخرین راه حل یک دولت به منظور حفظ منافع اساسی ملی خود در شرایط اضطراری بین‌المللی مورد استفاده قرار گیرد.

در شرایطی که یک عضو با تجاوز غیرقانونی به یک کشور دیگر، وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل ایجاد می‌کند، نباید اجازه داشته باشد که به تعهدات خود تحت توافقات سازمان تخطی کرده و سپس با استناد به استثنائات امنیتی از مسئولیت خود فرار کند. در بحران اکراین نیز روسیه جهت توجیه اقدامات خود و برای فرار از مسئولیت خود تلاش دارد که به استثنائات امنیتی مندرج در ماده ۷۳ تریپس استناد کند. با توجه به اصول و اهداف موافقت‌نامه تریپس و ضرورت تفسیر این ماده بر اساس حسن نیت روسیه نمی‌تواند به این ماده استناد کند زیرا وضعیت فعلی بحران در روابط بین‌الملل به دلیل حمله غیرقانونی روسیه به اوکراین آغاز شده است که به موجب آن تحت تحریم‌های متعددی از سوی کشورهای مختلف قرار گرفته است. روسیه نیز به نوبه خود با تحریم‌های متقابل، از جمله اقداماتی در زمینه نقض تعهدات خود در زمینه حقوق مالکیت معنوی موافقت‌نامه تریپس را نقض نموده است. در چنین شرایطی، استناد روسیه به این ماده خلاف اصل حسن نیت می‌باشد. تعیین اینکه وضعیت اضطراری در روابط بین‌الملل ناشی از اقدامات غیرقانونی روسیه بوده است، در این مورد دشوار نخواهد بود، زیرا این تجاوز توسط نهادهای معتبر مختلفی مانند مجمع عمومی سازمان ملل، مجمع پارلمانی شورای اروپا و دادگاه بین‌المللی تأیید و محکوم شده است. اگر استفاده یا برداشت نادرست به اندازه کافی جدی یا وسیع باشد، آن عضو در واقع تعهدات معاهده‌ای خود را به یک تعهد اختیاری تبدیل کرده است و ماهیت حقوقی آن را از بین می‌برد. این عمل به طور کامل حقوق معاهده‌ای سایر اعضا را نادیده می‌گیرد. و به راحتی منجر به دور زدن تعهدات اعضا می‌شود به نظر می‌رسد برای جلوگیری از استفاده نادرست از استثنائات امنیتی، چارچوب قانونی فعلی برای ارزیابی استناد به استثنائات امنیتی باید تعدیل شود و بهترین راه حل پذیرش صلاحیت هیئت حل اختلاف سازمان جهانی تجارت برای ارزیابی وضعیت اضطراری و حسن نیت اعضا در استناد به استثنائات ماده ۷۳ است.

منابع و مأخذ

الف- منابع فارسی

دانیل جراویس (۱۳۹۹)، تفسیر موافقت نامه تریپس، ترجمه رضا شکوهی زاده، انتشارات دانشگاه تهران، .

حبیب، سعید (۱۳۸۳) نظام حق اختراع ایران بعد از الحاق به موافقت نامه جنبه‌های تجاری مرتبط با تجارت حقوق مالکیت فکری، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، شماره ۶۶. نوری یوشانلویی، جعفر وپیر مرادی، علی (۱۴۰۰)، تفسیر استثناء امنیت در سازمان جهانی تجارت در پرتو گزارش هیئت حل اختلاف دعوی روسیه -اکراین، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۵۱، شماره ۴، زمستان.

ب- منابع خارجی

Abbott, Frederick, (2021) 'The TRIPS Agreement Article 73 Security Exceptions and the COVID-19 Pandemic' The South Centre Research Paper 116, Provided in Cooperation with: South Centre, Geneva).

Benton, J Heath (2020), The New National Security Challenge to the Economic Order, 129 YALE L.J. 1020, 1031-50

Branswell, Helen (2020), As coronavirus pandemic worsens, health officials fear nationalization of drugs and supplies, STAT HEALTH, 15 March, <https://www.statnews.com/2020/03/15/as-coronavirus-pandemic-worsenshealth-officials-fear-nationalization-of-drugs-and-supplies> 2020. Available from <https://www.ft.com/content/60434224-a70d-4a8d-821f-6ac239b4a349>.

Gurgul, Olga (2023), Invoking Article 73 TRIPS in good faith: no recourse to 'security exceptions' for Russia's violation of TRIPS, Journal of Intellectual Property Law & Practice, Vol. 18, No. 6.

..... (2022), 'Saving Ukrainian Lives during the Russian War: Ukraine Must Waive IP Rights under Article 73 TRIPS to Provide Access to Essential Medicines' 71/8 GRUR International 719.

Gladisez, Jacob (2021.), the national security in the WTO, GEORGETOWN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW, vol 52,

Pestryakova, Alisia (2022) 'Freezing of Foreign Pharma Patents in Russia? Legal Uncertainty or Fake News' (Lexology, 24 March).

Available at <https://www.lexology.com/library/detail>. (accessed 25 February 2023).

Wu Xiaoping and Bassam Peter Khazin, Patent-related actions taken in WTO members in response to the COVID-19 pandemic, WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2020-12, World Trade Organization (WTO), Geneva

This Version is available at: <http://hdl.handle.net/10419/226168>

Woods, Michel Woods (2024), WTO panel sets threshold est for the national exception/
www.slaw.ca/2020/02/25/ visited at: 27/5/

Documents and awards :

Case concerning Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). Available at <https://www.icj-cij.org/en/case/182> (accessed 25 February 2023).

DS590 Japan—Measures relating to the Exportation of Products and Technology to Korea, https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds590_e.htm.

Decree of the Russian Government No. 429-r dated 5 March 2022.

WTO Documents/IP/C/W/669/Rev.1, Waiver From Certain Provisions of the TRIPS Agreement For the Prevention, Containment and Treatment of Covid-19, Communication from India and South Africa, IP/C/W/669, 2 October 2020

<https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx>.

General Agreements for Trade and Tariff. (1947)

General agreement for trade and service, GATS, 1994

Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)

discussion in European Communities - Measures Affecting Asbestos and Asbestos-Containing Products, AB-2000-11, Report of the Appellate Body, WT/DS135/AB/R, 12 March 2001, at paras. 169-72

Japan Third parties original proceedings,

https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds567_e.htm visited at 22/8/2024

WT/DS114/13/18 August 2000/Canada - Patent Protection of Pharmaceutical Products.

WT/DS567/R (adopted June 16, 2020), Panel Report, Saudi Arabia - Intellectual Property Rights, para. 7.264. Panel Report, Saudi Arabia - Intellectual Property Rights, para. 7.265. 12 Panel Report, Saudi Arabia - Intellectual Property Rights.

WT/DS192/7/7 November 2001/UNITED STATES - TRANSITIONAL SAFEGUARD MEASURE ON

COMBED COTTON YARN FROM PAKISTAN.

WT/DS231/AB/European Communities—Trade Description of Sardines, 26 September 2002, para 278

WT/DS2/AB/R , United States—Standards for Reformulated and Conventional Gasoline, 20 May 1996, 22-47 *ibid.* 48 United States—Import Prohibition of Certain Shrimp and Shrimp Products, 12 October 1998 (WT/DS58/AB/R).

WT/DS512/7, 29 April 2019, (19-2928) Page: 1/1, RUSSIA - Measures Concerning Traffic In Transit.

